

Галина СМАЛЮК

ВПЛИВ ТЕРОРИСТИЧНИХ АКТИВ НА ТУРИСТИЧНИЙ ПОПИТ

Розглянуто особливості впливу терористичних актів на розвиток туризму в регіоні.

Успішність розвитку галузей народного господарства залежить від багатьох аспектів: політичних, економічних, соціальних, правових тощо. На тлі несприятливих драматичних подій, які відбуваються у суспільному житті (терористичні акти, акти громадянської непокори, погіршення дипломатичних відносин, загострення політичної ситуації), постає завдання розробки дієвого механізму мінімізації наслідків цілого спектра ризиків, які належать до групи політичних і стосуються як фінансових, так і економічних відносин на внутрішньому державному та міжнародному рівнях. Насамперед це стосується ризиків тероризму, які за своїм розмахом і рівнем впливу на політичну ситуацію окремо взятої країни у багатьох випадках перевершують та нівелюють вплив інших факторів, зокрема позитивних.

Проблемам тероризму присвячено чимало наукових публікацій. Дослідники роблять спроби дати визначення ризикам тероризму, а також розробити механізм їхньої оцінки та мінімізації збитків. У різних працях нараховується до 200 визначень цього поняття. Основні визначення тероризму зводяться до використання вбивств, тілесних ушкоджень, насилля або погроз перерахованих дій для досягнення політичних цілей. При цьому, як правило, зазначені дії застосовуються до невизначеного кола осіб та об'єктів.

Однією з чутливих галузей світової економіки до зовнішніх чинників є туризм. Починаючи із середини 80-х рр. ХХ ст. він стає важливим соціальним і політичним явищем, що істотно впливає на сучасний світовий устрій, економіку багатьох країн і регіонів світу. Туристична галузь завдяки стрімким темпам зростання перетворилася на одну з важливих складових світової економіки. На сферу туризму припадає близько 12% світового валового продукту і понад 30% обсягів світової торгівлі послугами.

Таким чином, стає актуальним аналіз феномену тероризму як фактора дестабілізації міжнародного туризму. При цьому особливу значущість мають проблеми забезпечення політичної та економічної стабільності країн, які потерпають від терористичних атак. Вивчення досвіду цих країн не завадить й українському суспільству.

Теоретичні та методологічні засади концептуалізації феномену тероризму були розроблені в роботах як зарубіжних, так і вітчизняних науковців: І. Александера, У. Бека, Т. С. Бояр-Созоновіча, В. В. Вітюк, Н. В. Жданова, У. Лакер, Є. Г. Ляхова, Л. А. Моджоряна, Д. Рапопорта, М. П. Уїлкінсона та ін. Проблеми ж розвитку туризму і фактори, що стримують цей розвиток, в останні десятиліття активно досліджують Л. Г. Агафонова, В. І. Азара, І. В. Зоріна, В. К. Євдокименко, Г. А. Папіряна, В. С. Сеніна, Т. Г. Сокол, В. К. Федорченка, А. Д. Чудновського, І. М. Школа та ін.

Без перебільшень можна стверджувати, що туризм сьогодні є не тільки практичною суспільною життєвою діяльністю, а й чинником, що впливає на світовий розвиток. Нескінчений “туристичний вир” охопив нині усі країни і континенти світу. З певними застереженнями, але вже сьогодні можна вести мову про народження “подорожуючої цивілізації”. Туризм як соціальний феномен є широкомасштабним суспільним явищем, що розвинулося у буржуазному суспільстві в той час, коли сформувався так званий середній клас, тобто соціальна група, яка за кількістю посідає ліву частку в соціальній структурі [1].

Індустрія туризму, будучи виявом і чинником глобалізації, а в певному розумінні – її втіленням, зазнає помітного впливу таких сил, як інформаційні технології, соціальна диференціація суспільства, зміна клімату та ін. На тлі неабиякого урізноманітнення функцій туризму, перетворення його на неодмінну складову соціально-економічного і культурного життя очевидно є його концептуальна трансформація на якісно новий рівень розвитку. В певному розумінні туризм отримує, так би мовити, “нове народження”, або якщо говорити більш науковою мовою – відбувається формування нової парадигми сфери дозвілля, відпочинку і розваг. Сьогодні вона акумулює не менше шести імперативних компонентів – мобільність, туристифікацію простору, екологізацію, соціологізацію, гуманізацію та технологізацію, що характеризують туризм як одну з найважливіших складових споживчих моделей сучасного суспільства [2].

В економіці в XXI ст. переважають три галузі: телекомунікації, інформаційні технології та туризм. Туризм забезпечує 10,5% світової зайнятості та понад 25% в районі Карибського басейну. Було підраховано, що у 2008 р. понад 100 мільйонів людей у всьому світі були зайняті в секторі туризму [2].

Для країн, що розвиваються, туризм є найбільш важливим джерелом надходжень до ВВП і, отже, має великий вплив на економічний розвиток цих країн. Проблема полягає в тому, що у багатьох з цих економічно менш розвинених країн час від часу виникають політичні проблеми, що можуть призвести до конфлікту з іншими групами людей, які мають інші політичні переконання. Це часто призводить до застосування терористичних атак, основними причинами яких є релігійні чи ті ж політичні переконання або проблеми землевласності.

Існують численні допоміжні тематичні дослідження, в яких встановлюється, що теракти викликали ряд негативних впливів на туристичну галузь країн, включно з Єгиптом та країнами, уряди яких призначалися в п'ятирічний період, починаючи з 1992 р., були на позиціях конфронтації з “аль-Джамал аль-Ісламія”, маючи своєю ціллю розвиток міжнародного туризму [3]. Подібна ситуація сталася і в Кенії, де індустрія туризму значно скоротилася через вибух у посольстві США в Найробі та на пляжі біля готелю в Момбасі у 2002 р. і невдалої ракетної атаки літака з ізраїльськими туристами. Однак, повертаючись до мультиплікативного ефекту, туризму вдалося витримати всі ці негативні впливи і відновити зростання галузі після терористичних атак у кожній окремій країні аж до нападів 11 вересня 2001 р., які значно змінили взаємоз'язок туризму з тероризмом. Мається на увазі викрадення літаків “Аль-Каїдою” в Нью-Йорку в 2001 р. Рівень індустрії туризму ніколи не стоїть на місці, а час від часу знижується під дією негативних факторів, як це, зокрема, було під час війни в Перській затоці, коли темпи зростання світового туризму знизилися з 21,5% у 1990 р. до 3,2% у 1991 р., але швидко виріс до 13,5% у 1992 р. Однак у часи нападів 11 вересня індустрія туризму була на піку свого розвитку з великим пасажиропотоком та успішним бізнесом великих туроператорів. Якби це було не так, то наслідки були би ще більш драматичними і не тільки для туризму в Америці, а й у всьому світі та, можливо, спричинили глобальні економічні проблеми в усьому світі через негативний ефект мультиплікатора [4].

Масштабні терористичні акти, що відбулися у Мадриді 11 березня 2004 р., призвели до зміни правлячої партії у цій країні і, очевидно, суттєво вплинули на процеси європейської інтеграції та трансатлантичні відносини. Масштаб цієї події такий, що важливим стає не стільки те, хто і з якою метою організував теракти, скільки те, якою стане нова ситуація у світі та як це вплине на економіку держави і, зокрема, на її туристичний сектор. Адже туризм для Іспанії – головне джерело наповнення бюджету.

Нагадаємо, 11 березня 2004 р. в поїздах і на залізничних станціях у Мадриді прогрімилі 10 потужних вибухів. Це сталося вранці у час пік – між 7:30 і 8:00 за місцевим часом. Загинула, щонайменше, 191 людина, і понад 1800 осіб отримали поранення. Іспанська влада назвала цей теракт "найстрашнішим в історії" країни. Він також став найбільшим за всю історію Європи. Відповідальність за криваву бійню у Мадриді взяла організація Бригади Абу Хафс аль-Масрі, що є частиною Аль-Каїди [5].

Головним наслідком терактів в Іспанії стало поглиблення європейської інтеграції, скріплене спільним відчуттям загрози, і дистанціювання Європи від США у діалозі з мусульманським світом. Політика Європи щодо мусульманського фундаменталізму, на відміну від американської, стала більше враховувати принципи "реалполітик" і меншою мірою керуватись ідеологією.

У цьому дослідженні ми мало будемо перейматися політичними наслідками мадридських вибухів 2004 р., а більше – впливом їх на економіку Іспанії і перед усім на її туристичну індустрію. Будемо намагатися знайти ті зміни у показниках розвитку туризму в Іспанії, які можна було би пов'язати з трагічними подіями березня 2004 р. Також спробуємо знайти докази здатності туризму швидко відновлюватися після терористичних атак, як це вже свого часу відбувалося в Єгипті, Кенії та у світовому туризмі після подій 11 вересня в Нью-Йорку.

Таблиця 1

Динаміка розміру ВВП європейських країн-лідерів протягом 2001–2010 рр.
з їх ранжуванням за значеннями показника в останньому році, у млрд. євро

Країна/рік	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Німеччина	2113,2	2143,2	2163,8	2210,9	2242,2	2326,5	2432,4	2481,2	2397,1	2498,8
Франція	1495,6	1542,9	1587,9	1655,6	1718,0	1798,1	1886,8	1933,2	1889,2	1932,8
Велико-британія	1643,2	1710,4	1647,1	1772,5	1834,0	1948,5	2052,8	1815,4	1565,7	1694,5
Італія	1248,6	1295,2	1335,4	1391,5	1429,5	1485,4	1546,2	1567,8	1519,7	1548,8
Іспанія	680,7	729,2	782,9	841,0	908,8	984,3	1053,5	1088,1	1053,9	1062,6
Нідерланди	447,7	465,2	476,9	491,2	513,4	540,2	571,8	596,2	572,0	591,5
Швейцарія	284,9	296,0	287,8	292,4	299,6	311,9	317,2	342,8	354,5	395,7
Польща	212,3	209,6	191,6	204,2	244,4	272,1	311,0	363,2	310,5	353,7
Бельгія	259,4	268,3	275,7	290,8	302,8	318,2	335,1	345,0	339,2	352,9
Швеція	253,7	266,7	278,9	291,6	298,4	318,2	337,9	333,3	290,9	346,7
Норвегія	191,0	204,1	199,1	208,3	242,9	268,4	283,4	305,3	267,1	311,9
Австрія	212,5	218,8	223,3	232,8	243,6	257,0	272,0	283,1	274,3	284,0
Данія	179,2	184,7	188,5	197,1	207,4	218,7	227,5	233,5	222,4	234,4
Греція	146,4	156,6	172,4	185,3	194,8	211,3	227,1	236,9	235,0	230,2
Фінляндія	139,2	143,5	145,4	152,1	157,3	165,6	179,7	184,6	171,2	180,3

Примітка. За даними Євростату.

Проаналізуємо показники табл. 1, де представлена інформація про динаміку обсягів ВВП країн-лідерів Європи протягом 2001–2010 рр. Зазначимо, що ВВП є мірою економічної діяльності країни. Як бачимо, до чільної п'ятірки у 2010 р. входять: Німеччина (2498,8 млрд. євро), Франція (1932,8 млрд. євро), Великобританія (1694,5 млрд. євро), Італія (1548,8 млрд. євро) і, нарешті, Іспанія (1062,6 млрд. євро). Аналіз зазначеної таблиці показує, що економіка Іспанії доволі динамічно зростала протягом 2003–2010 рр. ВВП країни не давав ніяких підстав опуститися нижче, ніж ВВП шостої економіки Європи – Нідерландів, але й суттєвого наближення до італійського ВВП не спостерігається. Проте, як видно з табл. 1, випередити країну з близьким рівнем ВВП на європейському континенті трапляється нечасто. Лише Польща перевищила ВВП Бельгії у 2010 р., Бельгія випередила Швецію у 2005 р., а Норвегія – Австрію у 2010 р. Поверхневий аналіз звичайної зміни значення ВВП Іспанії у критичний 2004 р. та попередній і декілька наступних років не приносить очікуваного результату.

Таблиця 2

Темпи зростання об'ємів ВВП європейських країн-лідерів протягом 2002–2010 рр.,
у % до попереднього року

Країна/рік	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Німеччина	1,4	1,0	2,2	1,4	3,8	4,6	2,0	-3,4	4,2
Франція	3,2	2,9	4,3	3,8	4,7	4,9	2,5	-2,3	2,3
Велико- британія	4,1	-3,7	7,6	3,5	6,2	5,4	-11,6	-13,8	8,2
Італія	3,7	3,1	4,2	2,7	3,9	4,1	1,4	-3,1	1,9
Іспанія	7,1	7,4	7,4	8,1	8,3	7,0	3,3	-3,1	0,8
Нідерланди	3,9	2,5	3,0	4,5	5,2	5,8	4,3	-4,1	3,4
Швейцарія	3,9	-2,8	1,6	2,5	4,1	1,7	8,1	3,4	11,6
Польща	-1,3	-8,6	6,6	19,7	11,3	14,3	16,8	-14,5	13,9
Бельгія	3,4	2,8	5,5	4,1	5,1	5,3	3,0	-1,7	4,1
Швеція	5,1	4,6	4,6	2,3	6,6	6,2	-1,4	-12,7	19,2
Норвегія	6,9	-2,4	4,6	16,7	10,5	5,6	7,7	-12,5	16,8
Австрія	3,0	2,0	4,2	4,6	5,5	5,9	4,1	-3,1	3,5
Данія	3,1	2,0	4,5	5,2	5,5	4,0	2,6	-4,7	5,4
Греція	7,0	10,1	7,4	5,2	8,5	7,5	4,3	-0,8	-2,1
Фінляндія	3,1	1,3	4,6	3,4	5,3	8,5	2,8	-7,3	5,3

Примітка. Пораховано автором за даними табл. 1.

Спробуємо тепер піддати аналізу інформацію табл. 2, яка розрахована на основі даних попередньої табл. 1. Вона показує, що усі обстежувані країни зазнали втрат свого ВВП у 2009 р., який став піком кризи для більшості країн Європи. Для Великобританії та Швеції рецесія економіки почалася ще у 2008 р., а для Греції вона продовжилася з наростаючою силою і в 2010 р.

Щодо ситуації в Іспанії. Немовби все чудово : стійке зростання ВВП з темпами, що значно випереджають ці показники для більшості країн, представлених в таблиці, в першу чергу – країн першої четвірки. Маємо на увазі роки, близькі до 2004 р. Хоча глибший аналіз свідчить, що темпи зростання ВВП Іспанії у 2004 р. не змінилися порівняно з попереднім (7,4%), тоді як у більшості інших країн вони зросли. Виняток склала лише Греція, яка зменшила темпи зростання свого ВВП у 2004 р. до 7,4% або на 2,7%. Відзначимо, що у наступному 2005 р. Іспанія фактично відновила втрати 2004 р., забезпечивши темпи зростання свого ВВП на рівні 8,1%.

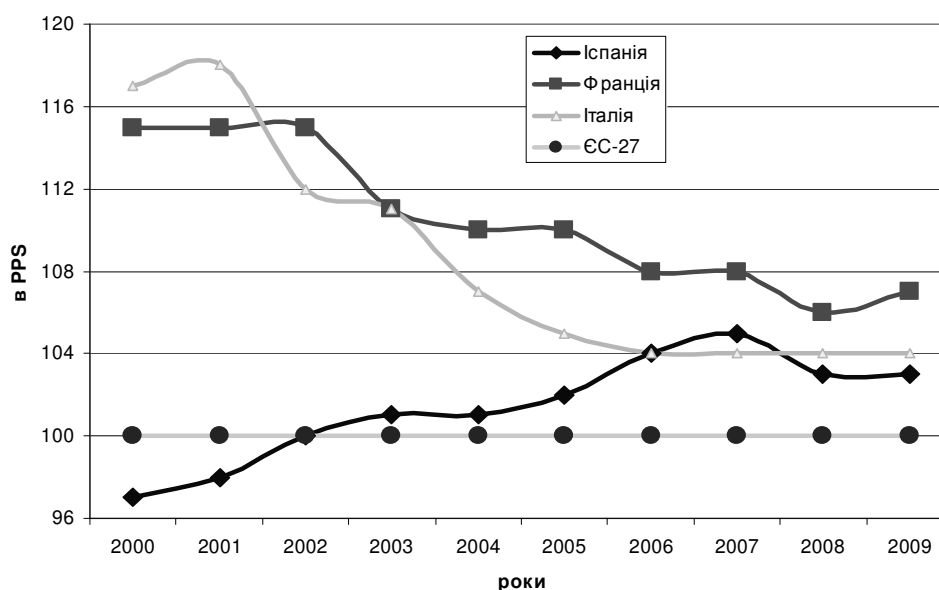

Рис. 1. Динаміка обсягів ВВП на душу населення протягом 2000–2009 рр., у PPS [6]

З метою подальшого аналізу негативного впливу мадридських терактів 2004 р. на іспанську економіку доцільно дослідити такий індикатор, як індекс фізичного обсягу ВВП на душу населення за паритетом стандартів купівельної спроможності (PPS) з огляду на вплив тероризму на індустрію туризму, а вже через останнього – вплив на рівень ВВП країни. На рис. 1 відображені криві обсягів ВВП на душу населення у нульові роки XXI ст. для Іспанії та з метою порівняння її найближчих сусідів і партнерів з розвитку туризму – Італії і Франції. Отже, крива Іспанії завмерла у 2004 р., хоч у попередні роки та наступні відбувалося її зростання. Щось подібне вже було виявлене під час аналізу даних табл. 2. Водночас, Франція у 2004 р. зменшила обсяг свого ВВП у розрахунку на душу населення на 1 PPS, а Італія – аж на 4 PPS. Ця обставина дещо послаблює доказову базу, яку ми намагаємося збудувати.

Отже, якщо нам не вдається встановити причинно-наслідковий зв'язок між терактами та рівнем економіки країни, то спробуємо підійти до вирішення цієї проблеми з іншого боку – встановити рівень впливу терористичних атак на найбільш вразливу галузь економіки країни – туризм. А найбільш вразливим до тероризму видом туризму, на нашу думку, мав би бути в'їздний туризм. Чи ж так це, спробуємо переконатися, продовжуючи наше дослідження.

Для дослідження змін, що відбувалися в іспанському туризмі до та після 2004 р., будемо у діаграмах і таблицях відображати дані також по Франції та Італії, як це вже робилося на рис. 1. Вибір саме цих країн був спричинений подібністю цих країн як за площею, кількістю населення, розвитком економіки, так і за розвитком туризму. Тому в порівнянні буде збережена коректність.

Напевно, важко знайти кращу діаграму для аналізу, ніж ту, яка відображена на рис. 2 і в якій представлені статистичні дані з кількості проведених ночей в'їздними туристами у вибраних країнах. І тут є саме те, що ми шукали: у 2004 р. зафіксований спад кількості ночей в Іспанії, тоді, як для Франції та Італії спостерігається

зростання кількості проведених ночей у готелях нерезидентами. Спад, проте, незначний: на 2211 тис., або на 1,6%. У наступні 2 роки відбувається швидке відновлення туристичної галузі: у 2005 р. зростання кількості ночей становить вже 4108 тис., або 3,1% щодо 2004 р., а в 2006 р. – 13178 тис., або 9,5%. Складається враження, що у 2006 р. про мадридські вибухи вже усі забули.

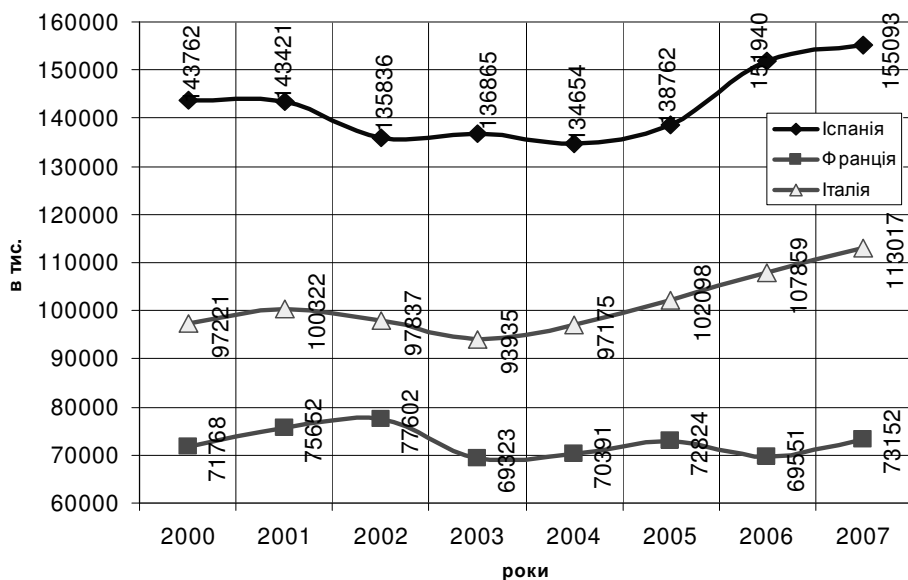

Рис. 2. Динаміка кількості ночей, проведених у готелях країн нерезидентами протягом 2000–2007 рр., у тисячах [6]

Таблиця 3

Динаміка кількості ночей та їх зростання, проведених у готелях трьох вибраних країн резидентами протягом 2000–2007 рр., у тис. та у % до попереднього року

Країна/рік	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Іспанія	83382	85261	86718	91295	100044	106875	115088	116597
Зростання		1879	1457	4577	8749	6831	8213	1509
%		2,3	1,7	5,3	9,6	6,8	7,7	1,3
Франція	108774	115576	114454	115536	118134	125216	127869	131117
Зростання		6802	-1122	1082	2598	7082	2653	3248
%		6,3	-1,0	0,9	2,2	6,0	2,1	2,5
Італія	136392	138559	133295	135217	136845	138222	140397	141311
Зростання		2167	-5264	1922	1628	1377	2175	914
%		1,6	-3,8	1,4	1,2	1,0	1,6	0,7

Примітка. Пораховано автором за даними Євростат.

Піддамо тепер аналізу дані табл. 3, де відображені зміни в кількості проведених ночей резидентами у 2004 р. та у декількох попередніх і наступних. В таблиці, крім абсолютних значень кількостей ночей порахована й величина відхилення щодо попереднього року в тисячах та у % (в рядках “Зростання” та “%” відповідно). В першу чергу шукаємо дані по Іспанії 2004 р. І бачимо зовсім не те, що очікувалося:

кількість проведених ночей іспанцями у готелях в 2004 р. не зменшилася, а збільшилася на 8749 тис., або на 9,6%, досягнувши 100044 тис. ночей. В наступні 2 роки цей показник теж зростав швидкими темпами: 6,8% у 2005 р. та 7,7% – у наступному.

А що ж Франція з Італією? Чи там теж відбувся такий сплеск внутрішнього туризму? Як показують дані табл. 3, в них нічого подібного в цей час не відбулося: зростання кількості проведених ночей французами становило 2,2%, а італійцями – 1,2%. В Іспанії ж акти тероризму спричинили акції протесту проти війни в Іраку та проти тероризму. Іспанці проігнорували тероризм, що й стало причиною підйому внутрішнього туризму. На нашу думку, це був прояв справжнього патріотизму.

Отже, можна вважати доведеним зв'язок терористичних атак у Мадриді 11 вересня 2004 р. зі змінами у стані туристичної галузі економіки Іспанії того часу. Основними результатами впливів терористичних факторів є зменшення числа в'їздних туристів та тривалості їх перебування в країні. Водночас, при певному збігу обставин внутрішній туризм може не лише не втратити досягнуте, а й значно активізуватися. За рік-два вплив навіть найбільш резонансних терактів на туристичну галузь нівелюється і вона швидко відновлюється. Проблематичним виглядає можливість завдання терористичними актами суттєвого негативного впливу економіці всієї країни.

Література

1. Шульга М. Освоєння особистістю соціокультурного простору життя через туризм / М. Шульга // Соціальний ареал життя особистості. – К. : Ін-т соціології НАН України, 2005. – С. 196 – 208.
2. Парфіненко А. Ю. Парадигма / колект. моногр. туризму XXI століття / А. Ю. Парфіненко // Туризм як національний пріоритет : за ред. І. М. Писаревського. – Х : ХНАМГ, 2010. – 284 с.
3. *Terrorism in Egypt* From Wikipedia, the free encyclopedia [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://en.wikipedia.org/wiki/Terrorism_in_Egypt>.
4. Turner J. A trip from tourism to terrorism [Електронний ресурс] / Janice Turner Режим доступу : <http://www.timesonline.co.uk/tol/comment/columnists/janice_turner/article547048.ece>.
5. Іжак О. Міжнародні наслідки терактів в Іспанії [Електронний ресурс] / О. Іжак. – Режим доступу : <<http://www.db.niss.gov.ua/monitor/comments.php?shownews=170&catid=12>>.
6. European Commission > Eurostat > Tourism > Data > Main tables [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/tourism/data/main_table>.